

УДК 331.526

М. М. Жибак,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ДО ПИТАННЯ ПОКРАЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

На основі результатів аналізу наукових робіт з проблем зайнятості сільського населення, вивчення досвіду роботи державної служби зайнятості України, викриті негативні тенденції, що намітились у сфері занятості населення нашої держави, вказано на недоліки роботи служби зайнятості у сільській місцевості і в Західному регіоні України зокрема. Запропоновано конкретні заходи щодо структури державної служби зайнятості з метою ефективної її роботи в сільській місцевості, та напрями збільшення робочих місць для працевлаштування сільських безробітних.

On the bases of results of research-papers analyses from the problems of employment of rural population, investigation of work experience of State Employing Service of Ukraine, were disrobed negative tendencies, which appeared in the sphere of employment of population in our country, indicated failings in the work of Employing Service in the village and in the Western region especially. Also were offered concrete arrangements for the structure of The State Employing Service with the aim of effective work in the village and directions of increasing of the number of places of job for employing unempoyed people.

Ключові слова: сільське населення, сільське господарство, зайнятість, маркетинг, працевлаштування, служба зайнятості.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Започаткування породженого майданом політичного оновлення України означає одночасно настання новітнього етапу розвитку сільського господарства. Мається на увазі не відновлення того, що у тій чи іншій формі колись вже було, а винятково виведення сільського господарства, села і сільського способу життя на істотно, незрівнянно вищі рівні порівняно з тим, що маємо наразі [1].

Ставши спадкоємцями згубної щодо сільського господарства, села і селянства аграрної політики нещодавно держава в особі її найвищих владних структур взяла на себе зобов'язання і відповідальність за те, що новітній етап розвитку сільського господарства матиме у своїй основі новітню аграрну політику [2].

Сталість і динамічність розвитку соціальної сфери села є однією з визначальних складових аграрної політики. До чинників, що сприяють цьому, слід віднести зайнятість сільського населення, формування раціональних сукупних доходів, які сприятимуть подоланню бідності та підвищенню добробуту.

У сільськогосподарському виробництві України зайнято 25% загальної чисельності працездатного населення, що значно більше, ніж у розвине-

них країнах світу, проте продуктивність праці є нижчою у 5—7 разів [3].

Ситуація, що склалася на сьогодні у сфері зайнятості сільського населення є не найкращою. Значна частина сільського населення, які були найманими працівниками, залишилась без роботи через зменшення обсягів виробництва.

Характерною ознакою зміни кількості працюючих за формами власності (державна, колективна, приватна) є збільшення частки зайнятого населення у приватному секторі. Зазначені вище зміни пояснюються реструктуризацією сільськогосподарських підприємств, збільшенням кількості селянських (фермерських) і особистих селянських господарств.

Особливістю досліджуваних областей Західного регіону є переважаюча частка сільського населення над міським. Так, станом на 01.01.2007 р. частка сільського населення в Тернопільській області становила 57,0%, в Івано-Франківській — 57,3%. Слід відмітити також велику динаміку зменшення частки сільського населення, зокрема за 2001—2007 рр. на 110,3 тис. осіб, що становить 72,3% загального зменшення, у Івано-Франківській області — 74,7%, Львівській — 81,4% [4—6]. Це означає, що агропромисловий сектор досліджуваного регіону має суттєве значення для економіки регіону. Тому важливою передумовою економіч-

них перетворень є пошук оптимальних шляхів розвитку ринку праці та його інфраструктури, які б ефективно впливали на зайнятість робочої сили.

Значний внесок у розвиток теорії та практики з даного питання внесли такі вчені, як С.Ф. Агєєв, І.Ф. Баланюк, В.С. Дієсперов, Г.І. Купалова, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, В.В. Радаєв, П.Т. Саблук, М.П. Талавира, В.В. Юрчишин. Водночас, що стосується досліджуваного регіону, то проблема зайнятості населення сільських територій стоїть дуже гостро і на нашу думку вона потребує подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Досліджуючи питання зайнятості сільського населення областей Західного регіону необхідно проаналізувати нинішню діючу систему сприяння зайнятості сільського населення, вказати її недоліки по відношенню до села, визначити основні напрями покращення її дієвості, вказати шляхи їх реалізації в житті.

Для досягнення такої мети автором використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналізу і синтезу, аналогії та формування висновків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основними засобами забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення повинні бути: утвердження статусу селянина як реального власника та господаря на землі; запровадження спрощеного порядку реєстрації та звітності суб'єктів господарювання в аграрному секторі; розмежування підсобної та підприємницької форм господарювання сільських сімей, сприяння перетворенню особистих підсобних господарств у господарства товарного типу; підтримка розвитку особистих підсобних господарств як форми самозайнятості сільського населення; залучення приватного сектора у сільській місцевості до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму); регулювання трудової міграції сільського населення, спрямування її з трудонадлишкових регіонів до депресивних сільських територій; запровадження системи професійного навчання і перепідготовки незайнятих працюю сільських жителів; надання державної підтримки розвитку дрібного і середнього підприємництва на селі; створення спеціального фонду підтримки підприємницької діяльності на селі молодих сімей; розвитку та підтримки діяльності кредитних спілок; поліпшення умов реалізації селянами продукції особистих господарств [7].

Велика сукупність негативних об'єктивних і суб'єктивних причин та обставин, які склалися в останні роки у сільському господарстві України загалом і на селі зокрема, їх подолання вимагає вивчення і втілення у практику нетрадиційних для вітчизняних умов прикладних кроків. Серед них особливе місце посідає своєрідний організаційний

і соціальний тандем, що охоплює собою, з одного боку — відродження агропромислового виробництва у всій його масштабності, у тому числі сільсько-господарства і села, та з іншого — переведення аграрного сектора економіки на засади сталого розвитку. З цією метою розробляються державні та регіональні програми, основною метою яких є сприяння зайнятості населення, задоволення потреб громадян у праці. Спеціальні галузеві програми зайнятості населення, призначені для вирішення на рівні окремих галузей і підприємств проблем прихованого безробіття, сприяння продуктивній зайнятості працівників, практичній реалізації диференційованого підходу щодо окремих підприємств з урахуванням державної політики структурної перебудови, санації державних підприємств і заходів державної політики на ринку праці.

У реалізації цієї стратегії виняткова місія служби зайнятості полягає в тому, щоб підняти рівень потреб людини в послугах, що надаються державною службою зайнятості в кожному районі на всій території України. Деяке скорочення зареєстрованих безробітних у центрах зайнятості України пов'язане, насамперед, з недостатньою зацікавленістю незайнятих громадян в одержанні статусу безробітного через низькі розміри допомоги. З іншого — низька якість пропонуваного вакансій із низькою заробітною платою, і як наслідок — відплив робочої сили на національні ринки праці інших країн.

Тому в найближчий час наші зусилля необхідно спрямувати на:

- поліпшення якості та модернізацію сервісу надання різноманітних послуг населенню, особливо молоді;
- профілактику настання страхового ризику серед зайнятого населення;
- підвищення мінімальних гарантій безробітним у період пошуку роботи [8].

Стратегія зайнятості населення в Україні має пов'язуватися з подальшим розвитком і розширенням активних заходів для запобігання повальному безробіттю, та збільшенням на них витрат із фонду сприяння зайнятості населення з урахуванням стану ринку праці. Щодо розміру допомоги у зв'язку з безробіттям, то рекомендаціями МОП передбачено, що вона має становити 60% середньої заробітної плати. У скандинавських країнах така допомога досягає — 70% середньої заробітної плати за рівня безробіття 0,5—1%. Враховуючи дуже низький рівень середньої заробітної плати в Україні, можна стверджувати, що розмір допомоги у зв'язку з безробіттям не може бути меншим за 50% середньої заробітної плати (що має місце зараз в Україні), оскільки не забезпечуватиме мінімальних фізіологічних потреб людини. Інша річ, що при цьому слід обмежити термін надання допомоги і зробити все можливе для працевлаштування безробітного. Однак, ситуація складається таким чином, що вартість соціального захисту

населення зростає, а виробництво зменшується, що не дає можливості фінансувати систему соціального захисту за встановленими нормами.

Служба зайнятості в Україні відразу формувалася як централізована державна система на правовій основі Закону України "Про зайнятість населення" і на базі широко розгалуженої державної служби працевлаштування з використанням її матеріально-технічної бази, системи обліку й кадрового складу працівників. Колишня служба працевлаштування перебудовувалася з урахуванням становлення ринку праці. Під час створення служби зайнятості враховувався світовий досвід і міжнародні норми. Державна служба зайнятості була створена у 1990 р. і її обов'язки й права були визначені статтею 19 Закону України "Про зайнятість населення" [9].

Головними функціями служби зайнятості є:

- аналіз ринку праці та інформування про його стан;
- трудове посередництво і сприяння роботодавцям у забезпеченні підприємств робочою силою, а громадянам — в одержанні роботи;
- регулювання ринку праці, яке здійснюється як через трудове посередництво, так і через реалізацію програм профорієнтації, а також сприяння зайнятості;
- допомога безробітним, яка включає в себе як попередні функції, так і матеріальну підтримку на період безробіття;
- безпосередня участь у реалізації державної політики зайнятості тощо.

В Україні функціонують такі центри зайнятості: державний, Кримський республіканський, обласні, районні та районні у містах.

На нашу думку, формуючи структуру служби зайнятості, доцільно було б більше уваги приділити сільським територіям, для чого вже на обласному рівні виділити окремо центри зайнятості або відділення в загальній структурі, які б займалися суто сприянням зайнятості сільського населення, рис. 1.

Дуже часто сільські населені пункти віддалені від районних центрів на значні відстані. Крім того, не завжди є задовільним транспортний зв'язок таких населених пунктів із районними центрами. Все це негативно відбивається на роботі районних центрів зайнятості. Адже найбільш ефективним робота центрів сприяння зайнятості населення буде, коли є прямий і зворотній зв'язок: центр швидко і регулярно отримує достовірну інформацію про наявність робочої сили та її характеристики (вік, стать, кваліфікацію, досвід роботи тощо), а сільське населення — про наявність вакантних місць. Оскільки ця інформація постійно міняється, то повинна бути проміжна ланка, тобто зацікавлена людина, яка збирала б цю інформацію і відповідно передавала в районні центри зайнятості або інформувала на місцях населення. Не секрет, що дуже часто підприємства, в тому числі й агропромислового комплексу, приховують наявні вакантні робочі місця. Особливо це стосується при-

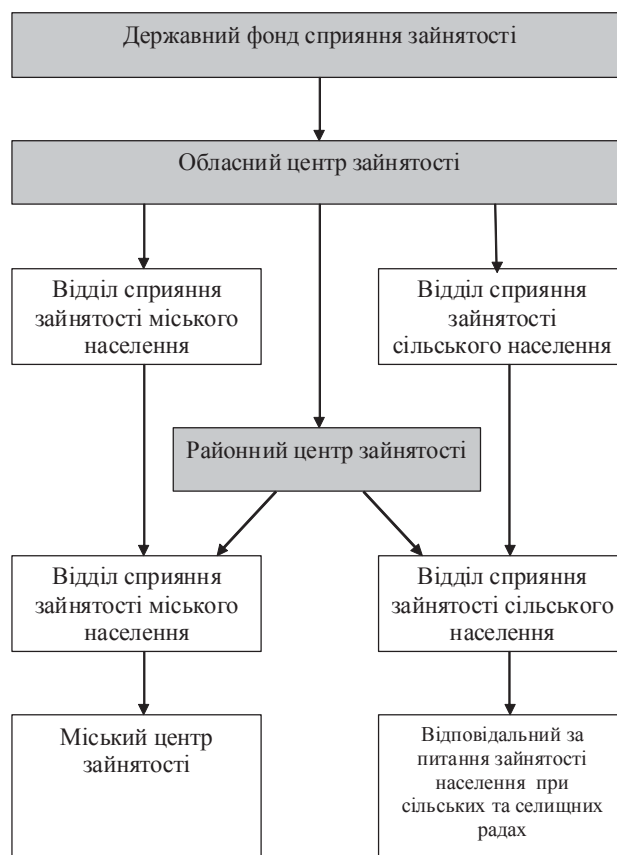

Рис. 1. Рекомендована структура служби зайнятості

ватних фермерських та підсобних господарств, де використовується наймана праця. Значна частина сільського безробітного населення працює в таких господарствах, здебільшого на сезонних роботах, практично нелегально. Все це проходить повз службу зайнятості, так як центри сприяння зайнятості про наявність таких робочих місць не мають ніякої інформації. Пошуком робітників займаються безпосередньо власники господарств. Вони ж і приховують факт використання найманої праці перед державними структурами, в першу чергу, із-за недосконалості податкової системи. Про реальний стан справ може знати тільки людина на місці, тому й рекомендується при сільських та селищних радах ввести в штат людину, яка підпорядковувалася б районним відділам центрів служб сприяння зайнятості сільського населення.

Хоча в деяких місцях ведеться робота в цьому напрямку. Так на території Кам'янець-Подільського району працюють 42 сільські та 1 селищна рада, з якими співпрацює Кам'янець-Подільський районний центр зайнятості. На основі районної програми зайнятості населення та угод про співпрацю центр зайнятості розробив і запропонував до затвердження сесіями сільських (селищної) рад Програми зайнятості населення по кожній територіальній громаді.

За підсумками виконання угод про співпрацю з сільськими та селищною радами за 2007 рік районний центр зайнятості виявив, що угоди підпису-

ються сільським головою одноосібно, і в них не враховуються перспективи розвитку підприємств і громади в цілому. На території 30-ти сільських рад не працюють підприємства, при цьому впродовж року на обліку в центрі зайнятості перебували 2437 селян (56% від загального ринку праці), а кількість поданих вакансій по активних підприємствах, розташованих на території 13 сільрад, становить лише 27% від річної кількості вакансій [10].

Окрім вказаних недоліків треба відзначити, що зовсім не ведеться робота з особистими підсобними та фермерськими господарствами. Навіть, якщо керівники сільських та селищних рад володіють інформацією про наявність вакантних робочих місць у таких господарствах, вона не виходить за межі кабінетів, не доноситься до населення своєчасно і регулярно, здебільшого і своїх територій.

Доцільним видається нам також і розподіл центрів або ж створення паралельних відділів, починаючи з обласного рівня, на центри чи відділи сприяння зайнятості міського та сільського населення. З одного боку, це "зблизить" центри зайнятості з сільським населенням, а з другого боку дозволить реально побачити наслідки роботи таких центрів у сільській місцевості.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що служба зайнятості успішніше діє там, де вона належить державі, підпорядкована органам влади, має штат висококваліфікованих спеціалістів з питань зайнятості. Проте, в умовах ринкової економіки неминуче виникають різні приватні (недержавні) установи сприяння зайнятості.

Забезпечення зайнятості селян, вивільнених із сільського господарства в процесі його глобальної модернізації, у місцях їх постійного проживання, передбачатиме розвиток багатогалузевої і багатofункціональної виробничої та соціальної сфер, зокрема зосередження комплексної переробки сільськогосподарської продукції переважно в місцях її виробництва.

Слід відзначити, що саме зосередження в сільській місцевості переробки сільськогосподарської сировини, її зберігання та виробництво продуктів харчування в постсоціалістичних країнах Центральної Європи, дозволило уникнути масового безробіття селян. Необхідно оптимізувати зайнятість селян в умовах високо механізованого й автоматизованого великого та середнього виробництва, що забезпечує можливість застосування сучасних технологій, та не виключає розвитку високопродуктивних дрібних господарств, які займаються вирощуванням трудовмістких культур.

Один з напрямів збільшення кількості робочих місць на сільських територіях, що веде до покращення показників зайнятості населення, є нарощування сільськогосподарського виробництва. В умовах ринкової економіки важливе значення для цього має володіння ситуацією на ринку збуту, знання ринку збуту, тобто повинна бути добре налагоджена маркетингова служба. І якщо у великих агропромислових підприємствах робота в цьому напрямку проводиться, то дрібні, особисті

та приватні фермерські господарства залишені непризволяще. Кожний власник індивідуально займається питаннями збуту, в більшості випадків не маючи інформації про потребу в асортименті та кількості сільськогосподарської продукції. Тому із самого початку виробництва сільськогосподарської продукції виробник (власник особистого господарства, фермер, орендатор) ризикує бути збитковим, якщо продукція не буде реалізована. А це зовсім не стимулює до збільшення виробництва, а навпаки. Цим користуються "спритні підприємці", які добре володіють інформацією ринку збуту. Тому часто можна бачити в період збирання врожаїв у сільській місцевості таких "спритних підприємців", які купують продукцію у селян на місці майже за безцінь, по ціні в 4—5 разів менше від реальної, і тут же ж реалізують її в місцях, де вона користується попитом, маючи на цьому значний зиск, не приклавши ніяких зусиль до виробництва продукції.

Другий напрям роботи таких "спритних підприємців", який характерний для досліджуваних областей Західного регіону, — контрабандний ввіз сільськогосподарської продукції із сусідніх держав Польщі, Білорусії, Угорщини, Росії, Молдови.

Не рідко можна бачити в сільських населених пунктах картину, коли раною весною вивозиться і утилізується не реалізована сільськогосподарська продукція і не тому, що вона бракована чи не потрібна, а тому, що власник просто не завжди знає де її можна реалізувати, за якими цінами, що робити далі у випадку ринкового успіху і навпаки, при невдачі. Ці питання, як показує практика, більш успішно вирішуються з допомогою маркетингу. Вміння користуватися маркетингом потребує проведення підготовчих операцій та витрат на їх здійснення. Досвід показує, що витрати можуть бути меншими, якщо підготовча робота здійснена цілеспрямовано на основі використання принципів і методів маркетингу. В даний час необхідно перебороти психологічний бар'єр на шляху до ринку, що виражається, насамперед, у відсутності в них ринкової мотивації.

Практика показує, що успішне маркетингове мислення починається з ідеї, і на економічний ефект можна розраховувати лише у випадку, коли попередньо поставлені конкретні цілі маркетингу [11].

Ми вважаємо, що з метою охоплення маркетинговими послугами підсобних господарств, а також малих приватних фермерських господарств для забезпечення їх раціонального функціонування та можливості нарощування виробництв, доцільно було би організувати при обласних центрах зайнятості відділи маркетингу, а при районних або відділи, або ввести в штат посаду спеціаліста з питань маркетингу, чітко поставивши перед ним завдання. На рівні селищних та сільських рад ввести в обов'язки відповідальному за питання зайнятості населення також і питання маркетингової діяльності.

Доречно відзначити, що розпорядженням Кабінету міністрів України від 11 лютого 2009 року схвалена "Концепція цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року" [233], в якій вказано на те, що "Важливим напрямом розвитку аграрного сектору економіки є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проте, на сьогодні за обсягами та якістю надання послуг вони не задовольняють зростаючих потреб дрібнотоварних виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Адже понад 70 відсотків трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання — картоплі, овочів, фруктів, молока та м'яса, виробляється в особистих селянських господарствах та фізичними особами, які не мають постійно діючих маркетингових каналів збуту такої продукції. Як результат — значна частина вирощеної сільськогосподарської продукції, особливо у віддалених від приміської зони селах, згодовується худобі або псується. Частина її потрапляє до кінцевих споживачів, але через посередників, чи продається селянами поза межами організованих аграрних ринків у непридатних для торгівлі місцях".

Сільський туризм є новим перспективним напрям діяльності, який слід розвивати і на всіх рівнях підтримувати. Він має велике позитивне значення для розвитку сільських територій, для збільшення кількості робочих місць. Тут слід брати приклад із сусідніх держав, де це вже налагоджено і діє.

У Польщі селяни, які бажають розпочати діяльність у сфері сільського туризму та ті, що вже надають такі послуги відпочивальникам на базі своїх господарств мають підтримку в тому, що на них не поширюється закон, що регулює господарську (підприємницьку) діяльність та визначення понять підприємця та підприємства [12].

На сьогоднішній день зайнятість населення є одним із основних показників, що характеризує стан економіки держави, регіону, області. Уряд України робить всі можливі кроки в напрямі розвитку агропромислового комплексу, збільшення зайнятості сільських трудівників, розвитку сільських територій. Так, при Президентові України створена Консультативна рада з питань розвитку сільського господарства та сільських територій, положення про яку було затверджено Указом Президента України від 8 липня 2009 року № 525/2009.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основна державна структура, відповідальна за забезпечення робочого населення працею — державна служба зайнятості, яка функціонує в Україні з 1990 року. Але, як на нашу думку, поки що основний акцент ставиться на трудозабезпечення промислових підприємств, при цьому агропромисловий комплекс залишається на другому місці, а такі як підсобні особисті господарства, приватні малі фермерські господарства практично не приймаються до уваги.

Працевлаштування державною службою зайнятості безробітних на селі, їх перепідготовка, залучення до суспільних робіт повинні стати найдієвішими методами регулювання зайнятості. Обмеженість фінансових і організаційних ресурсів служби зайнятості на селі, скорочення інвестицій і вакансій на селі перетворюють її лише на посередника між роботодавцем і робочою силою, зменшуючи напругу на регіональних ринках праці, але не створюючи динамічну рівновагу попиту і пропозиції.

А тому запропоновані нами заходи дозволять покращити роботу служби зайнятості по відношенню до сільських територій, тим самим збільшуючи зайнятість сільського населення, а відповідно і покращуючи його соціально-економічний стан.

Література:

- 1.Талавиря М.П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: монографія. — К.: Вид-во НАУ, 2008. — 384 с.
2. Аграрний форум — 2006: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25—29 вересня 2006р., Суми, Україна) — Суми: ВДТ "університетська книга", 2006. — 380 с.
3. Баланюк І.Ф.Рівень зайнятості та оплата праці працівників сільського господарства Івано-Франківської області. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9—10 листопада 2005 року. — К., ст. 501—504.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 рік. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2007. — Ч. 2. — 341 с.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006 рік. Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області. — 2007. — 445 с.
6. Економічна активність населення України у 2004 році: стат. зб. — К.: Держ. комітет статистики України, 2005. — 256 с.
7. Гнибіденко І.Ф., Гудзинський С.О., Вітвицький В.В., Мельник С.І., Горлатий М.К., Якуба К.І. Трудовий потенціал села. — К.: УАДУ, 2003. — 72 с.
8. В.М. Галицький В.М. Про стратегію розвитку державної служби зайнятості. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rpzn/2008-3/08gymdsz.pdf
9. Закон України "Про зайнятість населення" — Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 14.
10. Кам'янець-Подільський районний центр зайнятості <http://www.dcz.gov.ua/khm/article/10399?annId=10400>
11. Дихтель Е., Хершген Х. Практический маркетинг: учеб. пособие/ Пер. с нем. Макарова А.М. Под ред. И.С. Минко. — М.: Высшая школа. — 1995. — 255с.
12. Сільський туризм. Зарубіжний досвід розвитку сільського туризму <http://www.agroua.net/economics/documents/category-14/doc-31/>
Стаття надійшла до редакції 10.09.2009 р.